

HET VARKENSCOMPLEX

Oktober 1994

SIGN: L27-516
EX. NO. B
MLV:

Landbouw-Economisch Instituut (LEI-DLO)
Afdeling Structuuronderzoek

REFERAAT

HET VARKENSCOMPLEX

Borgstein, M.H.

Den Haag, Landbouw-Economisch Instituut (LEI-DLO), 1994

Mededeling 516

ISBN 90-5242-270-2

31 p., tab., fig.

Dit onderzoek is een actualisatie van een inventariserende studie uit 1986. Hierbij is gekeken naar de interne en ruimtelijke structuur van het varkenscomplex in Nederland. Daarbij wordt ingegaan op de positie van de verschillende deelnemers, de distributie van varkens en varkensvlees, de coördinatie en toekomstverwachtingen.

Agribusiness/Productiekolom/Varkens/Nederland

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

Borgstein, M.H.

Het varkenscomplex / M.H. Borgstein. - Den Haag :
Landbouw-Economisch Instituut (LEI-DLO). - Fig., tab. -
(Mededeling / Landbouw-Economisch Instituut (LEI-DLO) ;
no. 516)

ISBN 90-5242-270-2

NUGI 835

Trefw.: varkens ; Nederland / varkensvlees.

Overname van de inhoud toegestaan, mits met duidelijke bronvermelding.

INHOUD

	Blz.
1. INLEIDING	5
2. BETEKENIS VARKENSSECTOR	7
3. ALGEMENE KETENELEMENTEN	9
3.1 Algemeen landbouw	9
3.2 Algemeen veehouderij	11
4. VARKENS EN VARKENSVLEES	15
4.1 Actoren	15
4.1.1 Varkenshouderijen	15
4.1.2 Overige actoren	17
4.2 Aan- en verkooppatronen	19
4.2.1 Aankooppatroon varkensvoer door varkenshouders	19
4.2.2 Afzet en aankoop van fokvarkens bij varkenshouders	20
4.2.3 Afzet en aankoop van mestbiggen bij varkenshouders	23
4.2.4 Afzetpatroon van vleesvarkens	26
4.2.5 Afzetpatroon door slachterijen en detailhandel	27
4.3 Coördinatie	29
4.4 Toekomst	30

1. INLEIDING

In 1987 heeft LEI-DLO de resultaten gepubliceerd van een onderzoek naar een twintigtal agribusinesscomplexen in Nederland. In deze publikatie die betrekking had op de situatie in het jaar 1984, werd onder andere het varkenshouderijcomplex beschreven. In 1986 heeft LEI-DLO een uitgebreid onderzoek gedaan naar de distributiestructuur van varkens in Nederland en in 1989 naar de distributiestructuur van varkensvlees. De in die publikaties vermelde informatie bleek zeer nuttig voor het opstellen van structuurverbeteringsprogramma's door de overheid en voor het maken van sectoranalyses en sectorbeleid van organisaties. De belangstelling bij overheid en bedrijfsleven voor deze informatie heeft geleid tot een actualisatie van de beschrijving van het varkenscomplex en van de gegevens over de aan- en verkoopstructuur en de betekenis van contractproductie in deze sector.

De benodigde gegevens zijn verzameld via deskresearch en een schriftelijke enquête onder een flink aantal (1.032) varkenshouders. De steekproef is getrokken uit alle bedrijven die bij de landbouwtelling 1991 aangaven varkens te houden. Het trekkingspercentage varieerde per grootteklasse en per type bedrijf en bedroeg voor gespecialiseerde fok- en vermeerderingsbedrijven met een aantal fokvarkens van:

1 tot 50 fokvarkens	4%
50 tot 100 fokvarkens	7%
100 tot 200 fokvarkens	15%
200 tot 500 fokvarkens	30%
500 tot 1.000 fokvarkens	50%
1.000 fokvarkens en meer	75%

Voor gespecialiseerde bedrijven met vleesvarkens bedroeg het trekkingspercentage bij een aantal aanwezige varkens van:

1 tot 200 vleesvarkens	2%
200 tot 500 vleesvarkens	5%
500 tot 1.000 vleesvarkens	10%
1.000 tot 2.000 vleesvarkens	20%
2.000 tot 5.000 vleesvarkens	40%
5.000 vleesvarkens en meer	75%

Voor de bedrijven met zowel fok- als vleesvarkens bedroeg het trekkingspercentage bij een aantal aanwezige varkens van:

1 tot 50 fokvarkens en	1 tot 200 vleesvarkens	2%
50 tot 100 fokvarkens en	1 tot 500 vleesvarkens	4%
1 tot 50 fokvarkens en	200 tot 500 vleesvarkens	4%
100 tot 200 fokvarkens en	1 tot 1.000 vleesvarkens	10%
1 tot 100 fokvarkens en	500 tot 1.000 vleesvarkens	10%
200 tot 500 fokvarkens en	1 tot 2.000 vleesvarkens	20%
1 tot 500 fokvarkens en	1.000 tot 2.000 vleesvarkens	20%
500 tot 1.000 fokvarkens en	1 tot 5.000 vleesvarkens	50%
1 tot 1.000 fokvarkens en	2.000 tot 5.000 vleesvarkens	50%
1.000 fokvarkens en meer	en 5.000 vleesvarkens en meer	75%

Door de wijze van trekken bevat de steekproef een redelijk aantal bedrijven van elk type en elke grootteklasse. De response bedroeg 46%. Dit is acceptabel voor een schriftelijke enquête en voldoende voor het verkrijgen van een betrouwbaar representatief beeld van de sector. De enquête is gehouden in 1992 en de verzamelde gegevens hebben betrekking op de situatie in 1991.

In deze Mededeling wordt van dit onderzoek verslag gedaan. Daarbij worden de resultaten geplaatst in het verband van het totale complex. In hoofdstuk 2 zal worden ingegaan op de betekenis van de varkenshouderijsector. Vervolgens worden in hoofdstuk 3 de verschillende voor de varkenssector niet-specifieke elementen (banken, energiebedrijven, mestbank, gezondheidsdiensten en dergelijke) besproken. Tot slot wordt in hoofdstuk 4 de keten van varkens en varkensvlees weergegeven (actoren, aan- en verkooppatroon, wijze van coördinatie en te verwachten veranderingen).

De resultaten van de enquête bij varkenshouders zijn in de verschillende paragrafen verwerkt. Daarbij zijn de huidige resultaten vergeleken met die van 1986 toen een soortgelijk onderzoek is gehouden. De huidige situatie is verder vergeleken met de in 1987 verschenen beschrijving van het totale complex.

2. BETEKENIS VARKENSSECTOR

De Nederlandse produktie van varkensvlees bedroeg in 1991 12% van de totale EG-12 produktie. Van de EG-9 was dit 15%, net als in 1984. De Nederlandse consumptie bedroeg in 1991 ruim 4% van de totale EG-12 consumptie van varkensvlees. In 1984 was dit nog bijna 6% voor de EG-9. De binnenlandse consumptie is dus voor de Nederlandse afzet in betekenis afgenomen. Dit blijkt ook uit de zelfvoorzieningsgraad; deze nam toe van 259 in 1984 naar 288 in 1991. Naast Nederland zijn binnen de EG-12 Denemarken en België belangrijke netto-exporteurs. Duitsland, het Verenigd Koninkrijk en Italië zijn belangrijke netto-importeurs. De Nederlandse uitvoer van levende vleesvarkens (ruim 230.000 ton in 1991) is veel kleiner dan de vleesuitvoer. Deze laatste bedroeg in 1991 ruim 923.000 ton. De invoer van levende varkens was veel kleiner dan de uitvoer, namelijk circa 15.000 ton. De uitvoer van levende varkens is vooral gericht op Duitsland en Italië, terwijl de invoer vooral uit België/Luxemburg komt. De vleesexport gaat vooral naar Duitsland, Italië, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk.

De EG-12 is in 1991 in zijn totaliteit een netto-exporteur van varkensvlees. Het Nederlandse aandeel in de gesommeerde export van alle EG-landen (inclusief de export naar andere EG-landen) bedroeg ruim 32%. In 1984 was dat nog 36%. De positie van Nederland als belangrijke exporteur binnen de EG is dus sinds 1984 enigszins aangetast. Hierbij dient te worden opgemerkt, dat in 1991 de varkensstapel door de abortus-blauwepidemie met 5% ten opzichte van 1990 is afgenomen om vervolgens in 1992 weer met 7% toe te nemen. Hierdoor is de uitvoer in 1991 met 4% ten opzichte van 1990 gedaald, de binnenlandse consumptie met 3%.

De opbrengst van de varkensproduktie bedroeg in 1984 voor de varkenshouders 6.270 miljoen gulden en in 1991 6.465 miljoen gulden. Daarmee steeg het aandeel van de varkenshouderij van 44% naar bijna 47% van de produktiewaarde van de totale vlees- en eiersector.

Het in de totale sector (inclusief toelevering, verwerking en afzet) gevormde gecumuleerde inkomen bedroeg in 1985, het laatste jaar waarover dit bekend is, 4.928 miljoen gulden. Hiervan wordt 63% verdiend dankzij afzet naar het buitenland. Van de totale werkgelegenheid in de sector van 68.000 arbeidsjaareenheden hangt 43.000 samen met export. Omdat de betekenis van de export voor 1990 ongeveer gelijk is aan die voor 1985 zullen voor 1990 ongeveer dezelfde waarden gelden als voor 1985.

Een indruk van het op de varkenshouderijbedrijven gerealiseerde inkomen geeft het bedrijfsresultaat op zeugenbedrijven en op mestvarkensbedrijven. In de periode 1990-91 bedroeg de arbeidsopbrengst bij

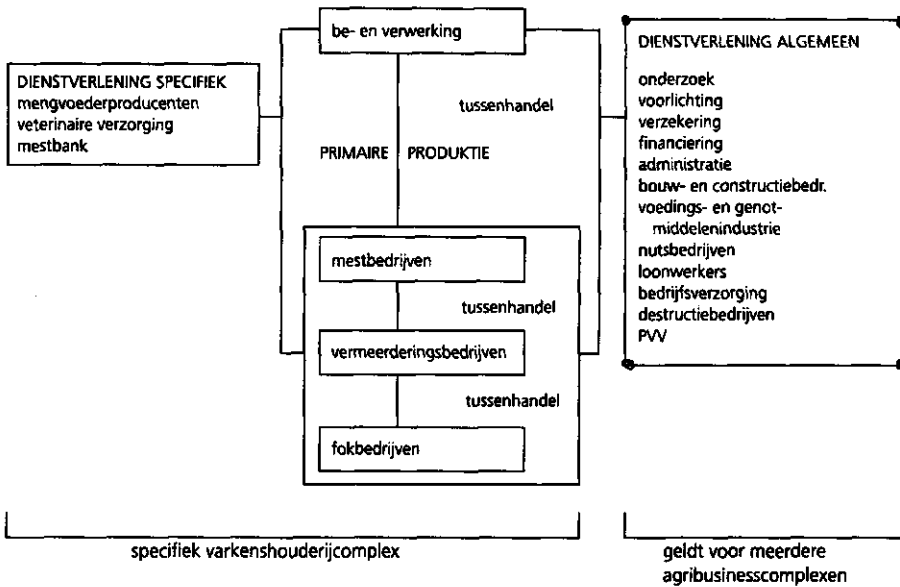
een bedrijf van 144 zeugen 429 gulden/zeug/jaar. Voor de mestvarkensbedrijven was dit bij een bedrijf van 514 mestvarkens 65 gulden/mestvarken/jaar. Zoals kenmerkend is voor de varkenshouderij kunnen de arbeidsopbrengsten sterk verschillen van jaar tot jaar (varkenscyclus).

3. ALGEMENE KETENELEMENTEN

3.1 Algemeen landbouw

Binnen de bestaande veehouderijcomplexen zijn een groot aantal verschillende schakels actief bij dienstverlening/toelevering, primaire productie, be- en verwerking, handel en distributie. Een aantal schakels zijn niet specifiek voor deze sector, maar functioneren ten behoeve van meerdere ketens. Bijvoorbeeld onderzoek, voorlichting, verzekering, financiering, administratie, nutsbedrijven, loonwerk, bedrijfsverzorging, voedings- en genotmiddelen industrie, bouw- en constructiebedrijven destructiebedrijven en het PVV. In dit hoofdstuk zullen deze meer algemene elementen worden besproken.

Het agrarisch onderzoek heeft vooral plaats bij de onder het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (MLNV) ressorterende Landbouwuniversiteit te Wageningen en het Proefstation voor de Var-

Figuur 3.1 Mogelijke schakels binnen een agribusinesscomplex

kenshouderij (PV) te Rosmalen. Ook de verschillende instituten die ressorteren onder de Dienst Landbouwkundig Onderzoek (DLO) dragen bij aan het veeteeltkundig onderzoek. Belangrijke onderzoekerreinen zijn de bedrijfseconomische ontwikkelingen op primair niveau en afzetmogelijkheden van levende dieren en vlees. In de toekomst zal het integraal aanpakken van ketenproblemen (van producent tot consument) in belang toenemen. Daarnaast zijn er een aantal grotere mengvoederbedrijven en slachterijen op onderzoekgebied actief. Een aantal van deze bedrijven verzorgen bovendien naast de geprivatiseerde Dienst Landbouw Voorlichting (DLV), de vaktechnische voorlichting. In de varkenshouderij is deze particuliere voorlichting voor de betreffende leveranciers en afnemers een belangrijk service-element. De sociaal-economische voorlichting wordt verzorgd door de Landbouworganisaties en landbouwboekhoudbureaus.

De financiering van de grotere gemengde bedrijven met overwegend intensieve veehouderij heeft plaats uit eigen vermogen (70%), leningen van familie (2%), andere particuliere leningen (1%) en banken (27%). Bij de bankleningen is meestal de plaatselijke Rabobank betrokken. Bij de financiering van levende have en veevoer wordt behalve van leveranciers- en afnemerskrediet ook wel van contracten gebruik gemaakt.

Voor de verzekering van gebouwen, levende en dode inventaris tegen brand, storm en dergelijke maken de varkenshouders gebruik van algemene verzekeringsmaatschappijen of van onderlinge verzekeringen.

Administratieve diensten worden verleend door landbouwboekhoudbureaus en algemene boekhoudbureaus. Daarnaast verrichten leveranciers en afnemers steeds meer, op de varkenshouderij gerichte administratieve diensten voor de varkenshouder. Van recentere datum is het Agrarische Telematica Centrum (ATC) dat zich bezig houdt met onder andere de stimulering en regulering van managementinformatiesystemen en dat sinds kort ook aandacht besteedt aan de elektronische uitwisseling van gegevens met, bijvoorbeeld leveranciers en afnemers via EDI.

De varkenshouders betrekken het water vooral van regionale waterleidingbedrijven of pompen het zelf uit de grond. De elektrische energie wordt geleverd door provinciale of regionale energiebedrijven, het aardgas door het gasbedrijf. Aardolieproducten als benzine, dieselolie en stookolie worden door particuliere en coöperatieve handelsbedrijven geleverd.

Een beperkt aantal varkenshouders laat het uitrijden van de stal mest door loonwerkers verzorgen. Hoeveel varkenshouders lid zijn van een vereniging voor bedrijfsverzorging of gebruik hebben gemaakt van hun diensten is niet bekend. Wel bekend is, dat in het algemeen de betekenis van de bedrijfsverzorgingsdiensten nog steeds toeneemt.

De bouw van hokken gebeurt meestal door hierin gespecialiseerde particuliere en coöperatieve aannemers. Daarnaast zijn plaatselijke en regionale aannemers en grotere mengvoederfabrikanten ook wel actief

op dit gebied. De inrichting van stallen en bulksilo's worden vrijwel altijd geleverd door hierin gespecialiseerde bedrijven. Een aantal van hen exporteert ook stallen en bulksilo's.

Het transport van mengvoeder en dieren wordt vrijwel nooit door de varkenshouder zelf verzorgd. Meestal gebeurt dat met vrachtauto's van leveranciers, afnemers of van beroepsgoederenvervoerders.

De distributie van voedings- en genotmiddelen heeft in 1991 plaats via bijna 38.000 ondernemingen, inclusief ambulante handel. Deze ondernemingen bezitten in het totaal ruim 45.000 verkoopplaatsen. Zowel het aantal ondernemingen als het aantal verkoopplaatsen vertoont een dalende tendens. In 1984 telde ons land nog ruim 43.000 ondernemingen met ruim 50.000 vestigingen. Het aantal ondernemingen met een of meer filialen neemt in betekenis toe. De concentratie in de algemene levensmiddelenhandel vergroot de marktmacht van de supermarktketens ten opzichte van de levensmiddelengroothandel en de verwerkende bedrijven. In 1991 waren er bijna 2.600 van deze ondernemingen met naast de hoofdvestiging nog ruim 7.700 filialen. In 1984 was dit respectievelijk 1.700 ondernemingen en 5.500 filialen. Daarnaast waren er dat jaar bijna 28.000 ondernemingen met één verkoopplaats en bijna 7.700 markt-, straat- en rivierhandelaren. In paragraaf 4.1 wordt ingegaan op het aantal detailhandelaren dat varkensvlees verkoopt.

3.2 Algemeen veehouderij

Hoewel niet specifiek voor de varkenssector zijn de mengvoerproductie, de veterinaire verzorging van de dieren, de mestbank en het destructiebedrijf belangrijke elementen van de keten.

Het aantal mengvoerproducenten is in de periode 1984-1991 met ruim 42 afgenomen tot 377. Daarentegen nam de productie toe van bijna 15,5 miljoen ton in 1984 tot 15,5 miljoen ton in 1991. Deze productie omvatte onder andere 7,3 miljoen ton varkensvoer. Van de totale productie werd circa 42% geproduceerd door de elf grootste bedrijven. Het aantal coöperatieve bedrijven bedraagt 53. Hun marktaandeel in de totale productie bedraagt 52%. Vergeleken met 1984 (41%) is het aandeel van varkensvoer in de totale productie gestegen. Het aandeel van de coöperaties is nauwelijks veranderd.

De voor de mengvoerproductie benodigde grondstoffen kwamen in 1986/1987 voor 20% uit het binnenland en voor 25% uit andere EG-landen. Sinds 1984 is de betekenis van deze bronnen toegenomen, die van derde landen afgenomen. Uit eigen land komen relatief veel granen, bijproducten van de suikerbereiding, veren- en diermeel en dierlijke vetten en oliën beschikbaar. Uit EG-landen worden relatief veel granen, peulvruchten, maalderijproducten, veren- en diermeel, dierlijke vetten en oliën, magere-melkpoeder en weipoeder betrokken.

De invoer uit derde landen bestaat naar verhouding vooral uit plantaardige oliën en vetten, tapioca, oliehoudende zaden, bijproducten

van de zetmeelbereiding, bijprodukten van oliebereiding en gedroogde citruspulp. De oliehoudende zaden worden niet als zodanig in veevoer verwerkt, maar in de vorm van bijprodukten van de oliewinning. De tapioca wordt vooral verwerkt in varkensvoer, naast schroot en schilfers en granen. Deze drie hoofdbestanddelen zijn goed voor twee derde van de totale mengvoedergrondstoffen in het varkensvoer. Het vervoer van grondstoffen heeft vooral plaats via schepen.

De veterinaire verzorging van de varkens en biggen komt in eerste instantie voor rekening van particuliere dierenartsen. Voor de georganiseerde dierziektebestrijding zijn er Stichtingen Gezondheidszorg voor Dieren. De gezondheidszorg krijgt steeds meer een preventief karakter, waarbij de dierenarts regelmatig alle dieren op het bedrijf bekijkt en adviseert over mogelijke preventieve maatregelen. In dit kader benadrukt de sector ook de voordelen van IKB en gesloten bedrijven. Een aantal leveranciers en afnemers hebben dierenartsen in dienst met het doel hun klanten te adviseren over veterinaire vraagstukken. De veehouders kopen de geneesmiddelen direct van de groothandel of, en dit is meestal het geval, betrekken deze via de behandelende dierenartsen. Ook worden wel geneesmiddelen toegediend via gemedicineerd voer. Het aantal producenten en groothandelaren van diergeneesmiddelen in Nederland bedraagt evenals in 1984 circa dertig. Het gaat hier alleen om op recept te verkrijgen middelen of om middelen die uitsluitend de veterinar mag toedienen. Deze middelen worden vrijwel uitsluitend via de dierenartsen gedistribueerd. Daarnaast zijn er circa 92 bedrijven die alleen "vrije geneesmiddelen" mogen bereiden en in de handel brengen. Het gaat hier vaak om relatief kleine bedrijven. De vrije middelen worden behalve door de dierenarts ook gedistribueerd door circa 1.500 handelaren.

In samenwerking met de overheid heeft het bedrijfsleven het Nationaal Programma Varkensgezondheidszorg opgesteld waarin de financiering van de varkensgezondheidszorg wordt geregeld. Dit programma kent een vijftal basiselementen.

- Het eerste basiselement heeft betrekking op het registreren van de varkenshouderijbedrijven via het BedrijfsInformatieSysteem (BIS).
- Het tweede basiselement streeft een verdere aanscherping van de minimumeisen voor de varkenshouderijbedrijven na. Dit heeft onder andere betrekking op omkleedruimtes, registratie medicijngebruik, sterfteregistratie en verplichte sectie op dode dieren.
- Het derde basiselement gaat hier verder op in door een signaleringssysteem van varkensziekten op te zetten. Immers een goede nationale gezondheidszorg is onontbeerlijk voor het behouden van onze exportpositie. De nationale gezondheidszorg wordt mede gedragen door een goede regionale gezondheidszorg door de Stichtingen Gezondheidszorg voor Dieren.
- Het vierde basiselement heeft betrekking op aangifteplichtige ziekten zoals klassieke varkenspest, Afrikaanse varkenspest en dergelijke.

- Het vijfde element betreft de zogenaamde vrijwillige programma's. Hieronder valt het gezondheidswaarmerk voor fok- en subfokbedrijven, het Pm-plus-vrij certificaat en het Aujesky-vrij certificaat.

De mestbank bemiddelt zo nodig bij de afzet van mest naar andere bestemmingen, zoals verwerking of tekortgebieden. De mestbank hanteert een premie voor de kwaliteit van de mest, gebaseerd op het droge-stofgehalte en hanteert verder een minimale verplaatsingsafstand. Deze instrumenten zijn erop gericht de beste mest het verste weg af te zetten. Dit leidde ertoe dat in de periode 1987 tot 1991 het droge-stofgehalte van de via de mestbank afgezette mest steeg van 8,5 naar 11,4 %. De hoeveelheid mest waarvoor bij de afzet werd bemiddeld steeg in deze periode met 234% tot 1,7 miljoen ton drijfmest. De premieregeling voor de afzet van mest moet echter op last van Brussel voor 1994 worden afgebouwd. Verder heeft de mestbank tot taak de grootschalige mestverwerking op te bouwen. Voorlopig is de start vertraagd, doordat de EG de daarvoor benodigde doelheffing bij boeren in veerrijke gebieden nog niet heeft goedgekeurd.

In tabel 3.6 wordt een overzicht gegeven van de verwerkingsinitiatieven van overtollige varkensmest. Op de langere termijn wordt de verwerkingscapaciteit geschat op 2,8 miljoen ton ruwe varkensmest. Medio 1993 is van deze capaciteit slechts 125.000 ton capaciteit in proeffase en 825.000 ton in de uitbreidingsfase.

Tabel 3.6 Overzicht initiatieven tot mestverwerking overtollige mest per 1 augustus 1993

Organisatie	Locatie	Stand	Capaciteit ruwe mest 1.000 ton/jaar
Cornesta	Boeldershoek	planfase	560
MeMon	Duiven	planfase	500
Promest	Helmond	proeffabriek fabriek in aanbouw	100 600
Scarabee	Sevenum	proeffabriek uitbreiding	25 250
Scarabee	Borculo	planfase	250
Scarabee	Nederweert	planfase	250
Scarabee	Venray	planfase	250

Bron: ICM Wageningen, september 1993.

Wanneer er op grote schaal mestkorrels gemaakt worden, zullen er problemen bij de afzet kunnen ontstaan. Momenteel is er een proefproject gaande in Spanje waarbij het gebruik van mestkorrels bij hoogrenderende gewassen (tomaten, aardappelen, wijnbouw, citrusteelt, asperges, meloenen) wordt onderzocht. De afzet van mestkorrels krijgt verder

concurrentie van gft-compost. De productie van gft-compost loopt op van 300.000 ton in 1994 tot 700.000 ton in 2000. Samenwerking bij de afzet van mestkorrels en gft-compost is dan ook gewenst.

Het destructiebedrijf in Son verwerkt behalve gestorven dieren ook allerlei niet-eetbare slachtafvallen tot vlees-, beender- en bloedmeel.

4. VARKENS EN VARKENSVLEES

4.1 Actoren

Belangrijke bedrijven en instellingen in het varkenscomplex zijn fokkers, vermeerderaars, vleesvarkenhouders, voerleveranciers, varkenshandelaren, aan- en verkooporganisaties, slachterijen, uitsnijderijen, vleeswarenfabrieken, vleesgroothandelaren en slagers.

4.1.1 Varkenshouderijen

Bij de landbouwtelling in mei 1991 waren er 27.984 varkenshouderijen met in totaal 13,2 miljoen varkens. Ten opzichte van 1986 is dit zowel een daling van het aantal bedrijven (-23%) als van het aantal dieren (-2%). Het aantal bedrijven is sterker gedaald dan het aantal dieren zodat de gemiddelde omvang van de bedrijven is toegenomen van 373 dieren per bedrijf in 1986 naar 472 dieren per bedrijf in 1991. Ook de verdeling van de bedrijven en dieren over grote en kleine bedrijven (tabel 4.1) laat de sinds 1986 opgetreden schaalvergroting zien.

Tabel 4.1 De procentuele verdeling van bedrijven en fokzeugen over grote en kleine fok- en vermeerderingsbedrijven in 1986 en 1991

Aantal fokzeugen	Bedrijven		Fokzeugen	
	1986	1991	1986	1991
1 - 50	49%	34%	12%	5%
50 - 100	20%	19%	17%	12%
100 - 200	22%	31%	37%	37%
200 - 500	8%	13%	26%	33%
500 en meer	1%	3%	8%	12%
Totaal	18.200 (100%)	12.800 (100%)	1.520.000 (100%)	1.500.000 (100%)

Landbouwcijfers, CBS en LEI-DLO.

De grote fokbedrijven in Nederland met meer 100 fokvarkens, waartoe ongeveer 45% van alle bedrijven behoort, huisvesten ruim 80% van alle fokvarkens.

Tabel 4.2 De procentuele verdeling van bedrijven en vleesvarkens over grote en kleine vleesvarkenbedrijven in 1986 en 1991

Aantal aanwezige mestvarkens	Bedrijven		Mestvarkens	
	1986	1991	1986	1991
1 - 200	63%	56%	14%	13%
200 - 500	23%	25%	29%	26%
500 - 1.000	11%	13%	29%	30%
1.000 - 2.000	2%	5%	19%	20%
2.000 en meer	1%	1%	9%	10%
Totaal	25.900 (100%)	23.140 (100%)	6.943.000 (100%)	7.041.000 (100%)

Landbouwcijfers, CBS en LEI-DLO.

Van het totaal aantal vleesvarken wordt 60% gehouden op de bedrijven met tenminste 500 vleesvarkens (19% van alle bedrijven).

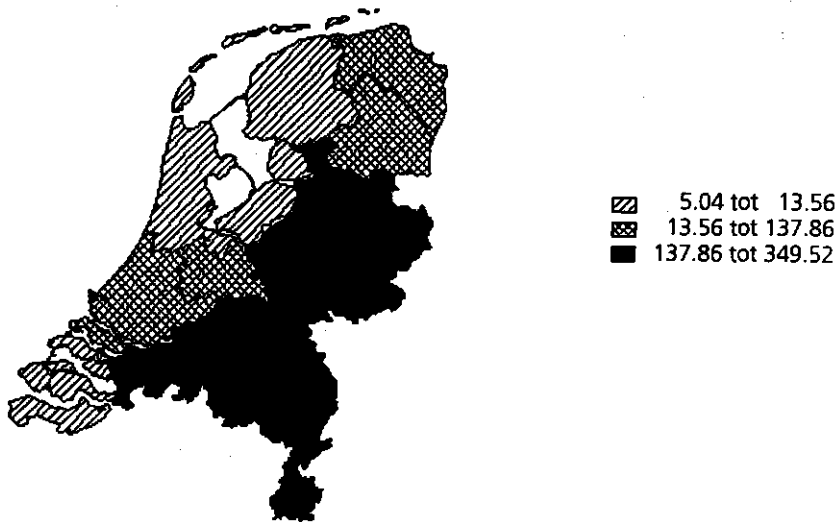
De varkenshouderij is geconcentreerd in het zuiden en oosten van Nederland. Noord-Brabant en Limburg huisvesten 56% van de totale varkensstapel en 36% van het totaal aantal varkenshouders. In het oosten is deze concentratie minder: 34% van de varkens en 47% van de bedrijven. Uit figuur 4.1 blijkt, dat gemeten in aantal sbe voor varkens per 100 ha cultuurgrond vooral gemeenten in Oost-Brabant en Midden Limburg een sterke concentratie van varkenshouderijen kennen. Sinds 1986 is de concentratie in het zuiden nog iets toegenomen, die in het oosten iets verminderd.

Gezien de huidige milieuwetgeving kan voor bedrijven uit de concentratiegebieden overplaatsing naar gebieden met een lagere concentratie interessant zijn.

De varkenshouderij vindt plaats op bedrijven die in een aantal gevallen opereren volgens een gesloten systeem, waarbij zowel fok- als slachtvarkens aanwezig zijn. Hierdoor vindt er minder transport plaats en wordt het besmettingsgevaar verkleind. Wanneer de varkenshouders zelf hun bedrijf typeren, blijkt in 1991, evenals in 1986, 20% van de bedrijven een gesloten bedrijf te zijn. De overige niet-gesloten bedrijven zijn fok-bedrijven (26%) en mestbedrijven (54%). Van het aantal gesloten bedrijven blijkt bijna de helft gevestigd te zijn in het zuiden.

Mesters mochten tot 31 december 1993 gelijktijdig van maximaal drie andere bedrijven biggen op hun bedrijf hebben. Vanaf 1 januari 1994 is het aantal aanvoerbedrijven verlaagd tot twee. Hierdoor wordt het voor de kleine vermeerderingsbedrijven steeds moeilijker om hun biggen af te zetten.

De bedrijven met varkens behoren voornamelijk tot de graasdier- en hokdierbedrijven (fokvarkens, mestvarkens, overige varkens en overige hokdieren). In dit beeld is sinds 1986 niet veel veranderd.

Figuur 4.1 Indeling van de provincies naar aantal sbe varkens per 100 ha cultuurgrond

Tabel 4.3 Aantal bedrijven met varkens ingedeeld naar neg-typing in 1989 en 1991

Neg-typing	1986	1991
- Gespecialiseerde varkensbedrijven	32%	33%
- Overige hokdierbedrijven	2%	2%
- Graasdierbedrijven	36%	38%
- Akkerbouw/tuinbouw/ blijvende teeltbedrijven	3%	1%
- Combinaties (gemengde bedrijven)	27%	26%
Totaal aantal bedrijven	36.128 (100%)	27.984 (100%)

Landbouwcijfers, CBS en LEI-DLO.

4.1.2 Overige actoren

In Nederland waren in 1991 dertien fokkerijgroeperingen actief met een omzet van 650.000 fokzeugen. Daarnaast zijn er een veel groter aantal zelfstandige fokkers, die werken met stamboekmateriaal. Tot de fokkerijgroeperingen behoren drie coöperatieve bedrijven, namelijk Dal-land, Prova en Cofok. In 1986 hadden dezelfde fokkerijgroeperingen een

omzet van 500.000 fokzeugen. De meeste fokkerijgroeperingen zijn van Nederlandse oorsprong, slechts enkele zijn nevenvestigingen van buitenlandse ondernemingen.

De fokkerijgroeperingen en het Nederlands Varkensstamboek zijn vooral actief bij de aan- en verkoop van fokvarkens en in mindere mate bij mestbiggen. Wanneer zij te maken hebben met de verkoop van mestbiggen gaat dit vooral om uitvallers die niet geschikt bleken voor de fokkerij. De verkopen van fokkerijgroeperingen zijn meestal contractueel vastgelegd.

Zoals eerder is vermeld, nam het aantal mengvoerproducenten toe van 348 in 1986 tot 377 in 1991. De produktie nam eveneens af. Het coöperatieve aandeel in de produktie van 1991 was 51%. Dit is enkele procenten lager dan in 1986. Het voer wordt voor het overgrote deel in bulk afgezet, de rest wordt gezakt afgeleverd. De bedrijven die varkensvoer produceren zijn vooral gevestigd in de hoofdproduktiegebieden Oost en Zuid. In het algemeen bestaat er een grote mate van overeenkomst tussen de verdelingen van de varkensstapel en van de varkensvoerproduktie over de regio's.

Alle veehandelaren dienen ingeschreven te staan bij het Bedrijfschap voor de Handel in Vee. De meeste veehandelaren in Nederland zijn verder lid van de Nederlandse Bond van Handelaren in Vee. Rond 1990 was het aantal geregistreerde veehandelaren bij deze Bond gedaald tot minder dan 3.000. Jaarlijks neemt het aantal handelaren momenteel af met 3 tot 5%. Van alle handelaren houdt ongeveer een derde deel zich bezig met de varkenshandel. De varkenshandelaren verhandelen fokvarkens, mestbiggen en/of slachtvarkens. Sommige varkenshandelaren verhandelen ook andere diersoorten. Een beperkt aantal varkenshandelaren heeft zich gespecialiseerd in de internationale handel in varkens, met name mestbiggen en vleesvarkens.

De veemarkt speelt nauwelijks meer een rol bij de aan- en verkoop van varkens. In de praktijk worden nog alleen slachtzeugen en -beren verhandeld via de veemarkt. In Nederland worden nog op een viertal veemarkten varkens aangevoerd, ruim 40.000 in 1991. De op de veemarkt verkochte dieren zijn hoofdzakelijk bestemd voor de export. In 1986 bedroeg het aantal verhandelde varkens op veemarkten ruim 123.000 stuks. De handel op veemarkten wordt sterk beïnvloed door heersende dierziektesituaties in Nederland of delen van Nederland. Wanneer er ergens in Nederland een uitbraak van een besmettelijke varkensziekte is geconstateerd, wordt in die regio de varkensmarkt gesloten.

In Nederland bestaan twee coöperatieve afzetverenigingen: Encebe en Cavee/Coveco. Zij verzorgen voor hun leden de aan- en verkoop van de dieren en beschikken over eigen slachterijen. Hun marktaandeel bedraagt 24% van de varkensslachtingen. Ten opzichte van 1986 is het marktaandeel van coöperaties nagenoeg gelijk gebleven.

Het aantal varkensslachterijen bedraagt bijna 250 stuks. Een flink aantal van deze bedrijven slacht naast varkens ook andere dieren. De meeste grote slachterijen zijn gevestigd in het oosten en het zuiden van

Nederland, de belangrijkste produktiegebieden. In 1991 waren er 41 varkensslachterijen met meer dan 25.000 slachtingen per jaar. Hiervan behoren er acht tot een coöperatieve organisatie. In 1986 waren er 58 slachterijen met meer dan 25.000 slachtingen per jaar.

Nadat de varkens geslacht zijn wordt een deel van de karkassen op de slachterijen zelf uitgesneden en uitgebeend. Daarnaast zijn de laatste jaren een aantal gespecialiseerde uitsnijderijen ontstaan. In 1991 ruim 200 stuks. De uitsnijderijen richten zich vooral op de binnenlandse afzet. Bijna de helft ervan is dan ook gevestigd in regio West.

De slaggers beschikten in 1991 over 5.700 verkoopplaatsen. Hiervan bestaat het overgrote deel uit ondernemingen met één filiaal (4.500). In 1984 beschikten de slaggers nog over 6.700 verkooppunten. Het aantal supermarkten is gestegen van 1.800 in 1984 tot 2.500 in 1991. Het marktaandeel van de supermarkten was in 1991 61% voor vlees en 75% voor vleeswaren. Naast een daling van het aantal verkoopplaatsen was er tevens sprake van een verschuiving van de afzet van slaggers naar supermarkten en van hoofdbedrijven naar filialen. Hierdoor nam de concentratie van de vraag verder toe.

4.2 Aan- en verkooppatronen

4.2.1 Aankooppatroon varkensvoer door varkenshouders

In 1991 kochten de Nederlandse varkenshouders in totaal 7,3 miljoen ton varkensvoer. Van het voer was 30% bestemd voor fokvarkens en de rest voor vleesvarkens. Het meeste voer werd rechtstreeks bij veevoerproducenten gekocht (zie tabel 4.4 en figuur 4.5). Het aandeel van de mengvoederhandelaar in de totale verkoop van fokvarkensvoer bedraagt 12% en van vleesvarkensvoer 7%. In regio West wordt relatief veel voer van handelaren gekocht; in Noord weinig. Ook de kleinere bedrijven, tot 30 nge, kopen naar verhouding veel varkensvoer van handelaren. Bij de aankoop van varkensvoer wordt in 25% van de gevallen gebruik gemaakt van een tussenpersoon: 15% heeft een particuliere achtergrond en 10% een coöperatieve.

De aankoop via tussenpersonen en van handelaren is sinds 1986 toegenomen (zie tabel 4.4). Door de concentratie van de productie in grotere units, is er kennelijk ruimte voor lokale besteladressen en kleine plaatselijke handelaren. Met name in regio Zuid wordt veel via tussenpersonen gekocht. Dit hangt samen met het benutten van plaatselijke aankoopverenigingen als besteladres door de veevoerproducerende coöperaties en het relatief grote marktaandeel van coöperaties in dat gebied.

Een beperkt deel van de totale voeraankoop (11%) is vastgelegd op contract, waaronder relatief veel met een voerleverancier. De betekenis van de contractuele leveringen nu is veel minder dan bij het vorige onderzoek, toen werd bijna 28% van het varkensvoer op contract geleverd.

Tabel 4.4 De aankoopstructuur van varkensvoer door varkenshouders in 1986 en 1991

	Voeraankoop (x 1.000 ton)	
	1986	1991
Totaal aantal		
waarvan bij:		
- Veevoerproducent direct	75%	66%
- Veevoerproducent via handel	20%	25%
- Veevoerhandel	5%	9%

Bron: LEI-DLO-enquête.

De verminderde betekenis van de contracten ligt ten dele in de grotere betekenis van contracten met slachterijen ten koste van die met voerleveranciers. In de contracten met slachterijen is meestal de voerlevering niet vastgelegd. Een andere reden is, dat het in de vragenlijst gebruikte woord "contract" meestal is begrepen als een schriftelijk vastgelegde overeenkomst. Verder speelt een rol, dat coöperaties en kleine veevoerleveranciers minder contracten zijn gaan aanbieden. Deze laatsten deden dit vooral om hun omzetten te behouden. Dit bleek echter een dure methode. Ook bij varkenshouders nam de animo af. Uit eerder onderzoek bleek, dat contracten vooral werden afgesloten door bedrijven, die hun bedrijf vergroten. Als de financieringsdruk verminderde sloten deze bedrijven geen contracten meer af. Nu wordt er bijna niet meer uitgebreid.

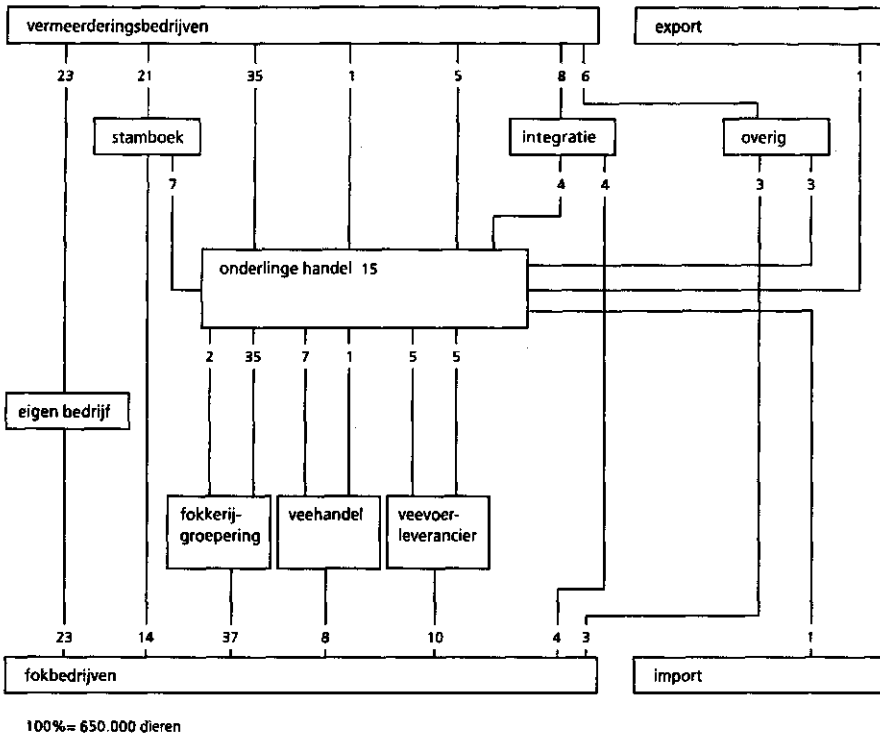
Contractuele levering van het varkensvoer komt relatief veel voor in het westen en oosten van ons land en met name in het noorden (32%). In het zuiden is de levering van het varkensvoer betrekkelijk weinig contractueel vastgelegd.

De kleinere bedrijven hebben relatief vaak een contract voor de levering van voer afgesloten; de grootste bedrijven naar verhouding zeer weinig.

4.2.2 Afzet en aankoop van fokvarkens bij varkenshouders

De 650.000 in 1991 geproduceerde fokvarkens (fokbiggen, fokzeugen en fokberen) worden hoofdzakelijk afgezet aan fokkerijgroeperingen (37%), stamboek (14%) en veevoerleveranciers (10%). Een andere belangrijke afnemer is het eigen bedrijf met een aandeel van 23% in het totaal aantal verhandelde dieren. Veehandel en integraties spelen een minder belangrijke rol.

Wanneer de afzet van fokvarkens door fokbedrijven in 1991 vergeleken wordt met het beeld van 1986 (tabel 4.5) valt op dat de betekenis van fokkerijgroeperingen en integraties sterk is toegenomen, die van

Figuur 4.2 Aan- en verkoopstructuur van fokvarkens

veevoerleveranciers iets. De afzet aan het eigen bedrijf is gelijk gebleven en die aan het stamboek afgenomen.

Het afzetpatroon verschilt nogal van gebied tot gebied. Zo worden in regio Zuid relatief veel fokvarkens verkocht aan fokkerijgroeperingen (49%) en weinig aan het stamboek (8%). In het westen en het noorden heeft de veehandel een laag aandeel van 1% respectievelijk 0%. De veevoerleverancier blijken in het oosten een groot aandeel (22%) in de afzet van fokvarkens te hebben.

Ook naar de grootte van de bedrijven zijn er verschillen in afzetpatroon. De afzet van de grotere bedrijven (>40 nge) richt zich vooral op fokkerijgroepering, eigen bedrijf en veehandel. Bij de kleinere bedrijven (<40 nge) spelen stamboek en integraties een belangrijkere rol, terwijl ook de afzet aan het eigen bedrijf belangrijk is.

Tabel 4.5 Belangrijkste afnemersgroepen van fokvarkens in 1986 en in 1991 en hun aandeel (in procenten)

	1986	1991
- Fokkerijgroeperingen en integraties	33	41
- Eigen bedrijf	23	23
- Stamboek	21	14
- Veevoerleveranciers	7	10

Bron: LEI-DLO.

De verkoop van fokvarkens is voor 37% contractueel vastgelegd: in 1986 voor 25%. Hierbij was in 1991 8% van de bedrijven betrokken. Met name de verkoop van fokbiggen en -zeugen is contractueel vastgelegd. Het gaat met name om de verkopen aan fokkerijgroeperingen, integraties en aan buitenlandse afnemers. Dat de afzet aan fokkerijgroeperingen en integraties voor een zeer groot deel contractueel is vastgelegd, vloeit voort uit het doel van deze organisaties, namelijk het op de markt brengen van "merkvarkens" en/of de afstemming van de produktie van fokvarkens op de behoefte van de vermeerderders. De toegenomen betekenis van fokkerijgroeperingen en integraties onder andere doordat meer merkvarkens worden gebruikt, verklaart de groei van de contractuele afzet sinds 1986. Contractueel vastgelegde verkopen van fokvarkens komen relatief vaak voor in regio Zuid en bij de grotere bedrijven (50 nge en meer).

De vermeerderingsbedrijven kopen de benodigde fokvarkens vooral bij fokkerijgroeperingen (35%), stamboek (21%) en integratie (8%) of krijgen deze uit het eigen bedrijf (23%). In tabel 4.6 wordt het aandeel van de belangrijkste leveranciers van fokvarkens in 1991 vergeleken met dat uit 1986.

Tabel 4.6 Belangrijkste leveranciers van fokvarkens in 1986 en 1991 en hun aandeel (in procenten)

	1986	1991
- Fokkerijgroeperingen en integraties	32	42
- Eigen bedrijf	23	23
- Stamboek	20	21
- Handel	8	1

Bron: LEI-DLO.

Vergeleken met 1986 is het aandeel van de fokkerijgroeperingen en integraties in de levering van fokvarkens aan vermeerderaars in 1991 sterk toegenomen. Hierbij spelen de hierboven vermelde factoren een rol. Verder is het aandeel van het stamboek en het eigen bedrijf gelijkgebleven terwijl het aandeel van de handel sterk is afgenomen.

Regionaal blijkt dat fokkerijgroeperingen en integraties een groter aandeel in het zuiden hebben dan elders in Nederland, terwijl het aandeel van het eigen bedrijf daar lager is. Verder valt het grote aandeel van veevoerleveranciers in het oosten (11%) op.

De grootste bedrijven (>80 nge) worden relatief vaak beleverd vanuit het eigen bedrijf en minder via stamboek en fokkerijgroepering. De middelgrote bedrijven (40-80 nge) kopen naar verhouding vaak van fokkerij-groeperingen en stamboek.

De aankoop van fokvarkens is door 10% van de vermeerderingsbedrijven vooraf contractueel vastgelegd en had betrekking op 21% van het totaal aantal gekochte fokvarkens. In 1986 kochten de vermeerderaars nog 27% van de fokvarkens op contract. De contractuele aankoop heeft vooral betrekking op fokbiggen en fokberen. Naar verhouding zijn veel contracten afgesloten met fokkerijgroeperingen, integraties en overige leveranciers. Met name de bedrijven in regio Zuid kopen naar verhouding veel fokvarkens op contract, evenals de middelgrote bedrijven (30-80 nge).

4.2.3 Afzet en aankoop van mestbiggen bij varkenshouders

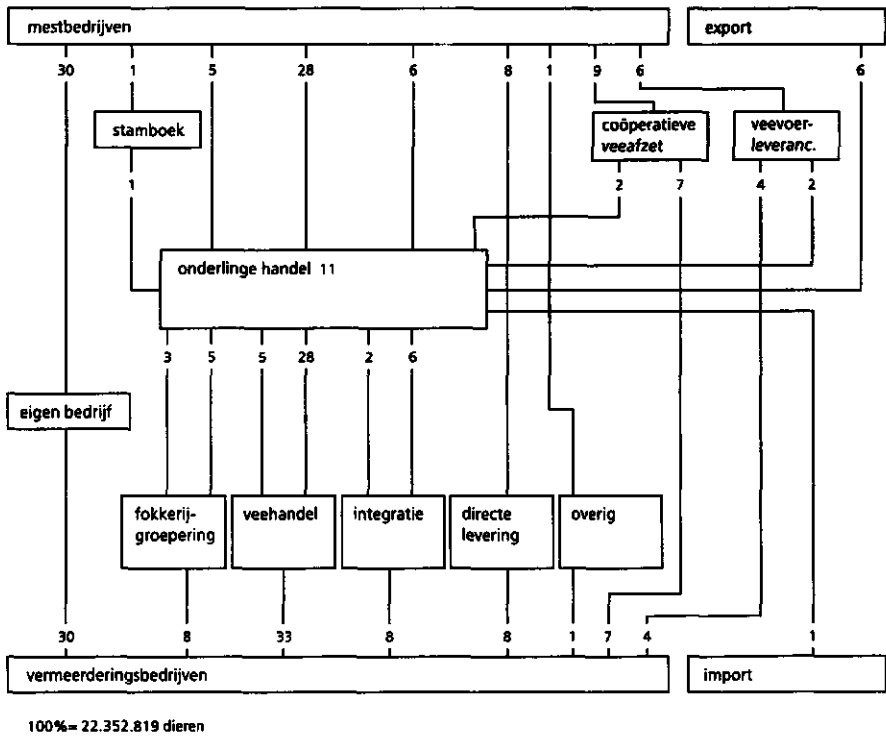
Van de in 1991 op vermeerderingsbedrijven geproduceerde mestbiggen (22.353.000 stuks) wordt een derde deel afgezet aan veehandel en 30% aan het eigen bedrijf (zie tabel 4.7). Andere belangrijke afnemers zijn fokkerijgroeperingen, integraties en directe leveranties aan andere varkenshouders met ieder een aandeel van 8%.

Tabel 4.7 Belangrijkste marktpartijen bij de afzet van mestbiggen in 1986 en 1991 en hun aandeel (in procenten)

	1986	1991
- Handelaren	31	33
- Eigen bedrijf	25	30
- Fokkerijgroeperingen en integraties	24	16

Bron: LEI-DLO.

Vergeleken met 1986 is met name het aandeel van het eigen bedrijf in 1991 toegenomen en ook de afzet aan handelaren is enigszins gegroeid. Fokkerijgroeperingen, integraties en coöperatieve veeafzetverenigingen hebben duidelijk terrein moeten inleveren.

Figuur 4.3 Aan- en verkoopstructuur van mestbiggen

Per regio verschilt het afzetpatroon. In het oosten en het noorden hebben veevoerleveranciers en coöperatieve afzetverenigingen een relatief groot aandeel. Verder wordt in het oosten naar verhouding weinig aan het eigen bedrijf geleverd, terwijl in het westen relatief veel mestbiggen aan veehandelaren worden verkocht.

Ook naar de grootte van de bedrijven zijn er verschillen in afzetpatroon. Zo zetten de middenbedrijven (20-80 nge) minder mestbiggen af naar het eigen bedrijf dan de grootste en kleinste bedrijven. Verder zijn voor de bedrijven <30 nge directe leveranties aan andere mestbedrijven van groter belang dan voor grotere bedrijven.

De vermeerderingsbedrijven zetten slechts 13% van de mestbiggen op contract af. Hierbij is 9% van de bedrijven betrokken. In 1986 was dit ongeveer evenveel (14%). De contracten zijn relatief vaak afgesloten met

fokkerijgroeperingen, integraties, veevoerleveranciers, coöperatieve veeafzetverenigingen en buitenlandse afnemers. Het aandeel van de contractuele verkopen verschilt weinig van gebied tot gebied en naar grootte van het bedrijf. Het is het hoogst in regio West en voor de kleinste bedrijven (minder dan 20 nge).

De mestbiggen zijn op de mestbedrijven vooral afkomstig van het eigen bedrijf (30%) en van veehandelaren (28%). Andere belangrijke leveranciers zijn de coöperatieve afzetverenigingen (9%) en directe leveringen van vermeerderingsbedrijven (8%). Tabel 4.8 laat zien welke veranderingen zich in het aankooppatroon van mestbiggen sinds 1986 hebben voorgedaan.

Tabel 4.8 Belangrijkste leveranciers van mestbiggen in 1986 en in 1991 en hun aandeel (in procenten)

	1986	1991
- Veehandel	30	28
- Fokkerijgroeperingen en integraties	26	11
- Eigen bedrijf	25	30

Bron: LEI-DLO.

In 1991 is het aandeel van de veehandel gelijk aan dat van 1986. Het aandeel van het eigen bedrijf is in deze periode toegenomen. Het aandeel van fokkerijgroeperingen en integraties is daarentegen sterk gedaald.

In het zuiden worden relatief veel mestbiggen van het eigen bedrijf betrokken. Coöperatieve afzetverenigingen en veevoerleveranciers spelen er duidelijk een kleinere rol. In het westen valt het hoge aandeel van de veehandel op en het noorden wordt gekenmerkt door een naar verhouding hoog aandeel voor de veevoerleveranciers.

De kleinere bedrijven (<40 nge) kopen naar verhouding vaak bij veevoerleveranciers en vermeerderaars. Fokkerijgroeperingen en het eigen bedrijf zijn bij hen van minder belang. De grootste bedrijven (>80 nge) krijgen relatief veel mestbiggen uit het eigen bedrijf en weinig van de veehandel.

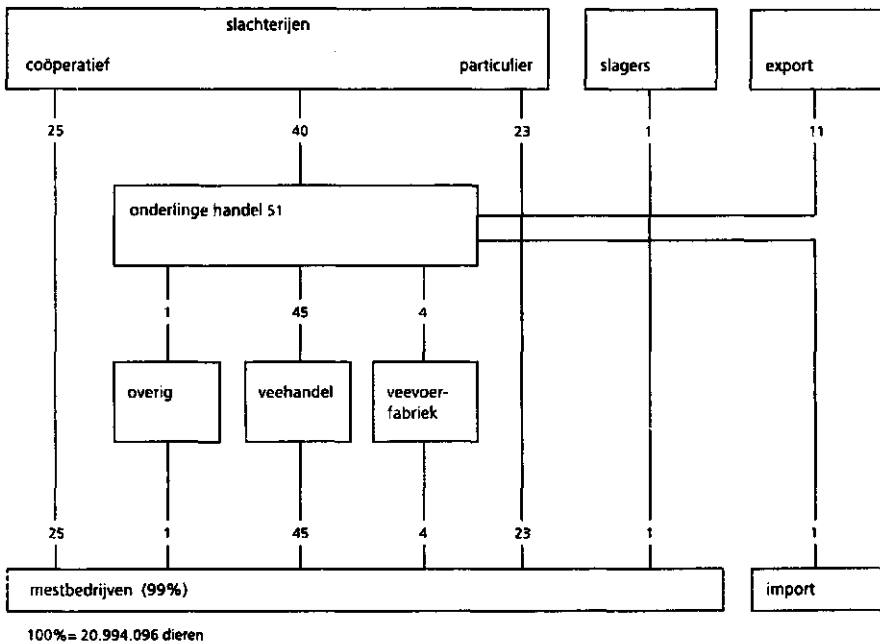
De aankoop van mestbiggen bij vleesvarkenhouders is voor 14% contractueel vastgelegd. Hierbij is 15% van de bedrijven betrokken. In 1986 bedroeg de contractuele aankoop van mestbiggen nog 22%. Waarschijnlijk is deze daling vooral een gevolg van het nu niet vermelden van mondelinge afspraken tussen een vermeerderaar en een vleesvarkenshouder. Deze zogenaamde mondelinge vermeerderaar/mester-overeenkomsten kwamen in 1986 veel voor.

De belangrijkste contractpartijen van de vleesvarkenshouders voor de aankoop van mestbiggen zijn: fokkerijgroeperingen, integraties, veevoerleveranciers, coöperatieve veeafzetverenigingen en overige afnemers. Contractuele leveringen komen relatief vaak voor in de regio's Noord en Oost en naar verhouding zeer weinig in regio Zuid. Verder kan nog vermeld worden, dat het aandeel van de contractuele leveringen kleiner wordt naarmate de bedrijven groter zijn.

4.2.4 Afzetpatroon van vleesvarkens

De varkenshouders zetten in 1991 bijna 21 miljoen vleesvarkens af. Ze verkopen ongeveer evenveel varkens direct aan slachterijen (48%) als aan veehandelaren (45%). Omdat geen veehandelaren zijn geënquêteerd zijn geen gegevens bekend over de tussenhandel (onderlinge handel). Waarschijnlijk wordt het overgrote deel daarvan direct aan slachterijen verkocht.

Figuur 4.4 Verkoopstructuur van slachtvarkens

De belangrijkste afnemers van vleesvarkens in 1986 hebben hun aandeel in de afzet zien veranderen (tabel 4.9). De leveringen aan slachterijen, coöperatief of particulier, zijn toegenomen ten koste van de verkopen aan de handel.

Tabel 4.9 Belangrijkste afnemers van vleesvarkens in 1986 en 1991 en hun aandeel (in procenten)

	1986	1991
- Slachterijen	37	48
- Varkenshandelaren	57	45

Bron: LEI-DLO.

Per regio zijn er enige verschillen met het landelijke patroon. In het noorden is het aandeel van de veehandel relatief laag en dat van de veevoerleveranciers relatief groot. In het westen worden naar verhouding weinig vleesvarkens verkocht aan coöperatieve afzetverenigingen en relatief veel aan particuliere slachterijen.

Ook naar de grootte van het vleesvarkensbedrijf zijn er verschillen in afzetpatroon. Zo zetten de kleine bedrijven (<30 nge) relatief weinig vleesvarkens af aan coöperaties en veel aan particuliere slachterijen en veevoerleveranciers.

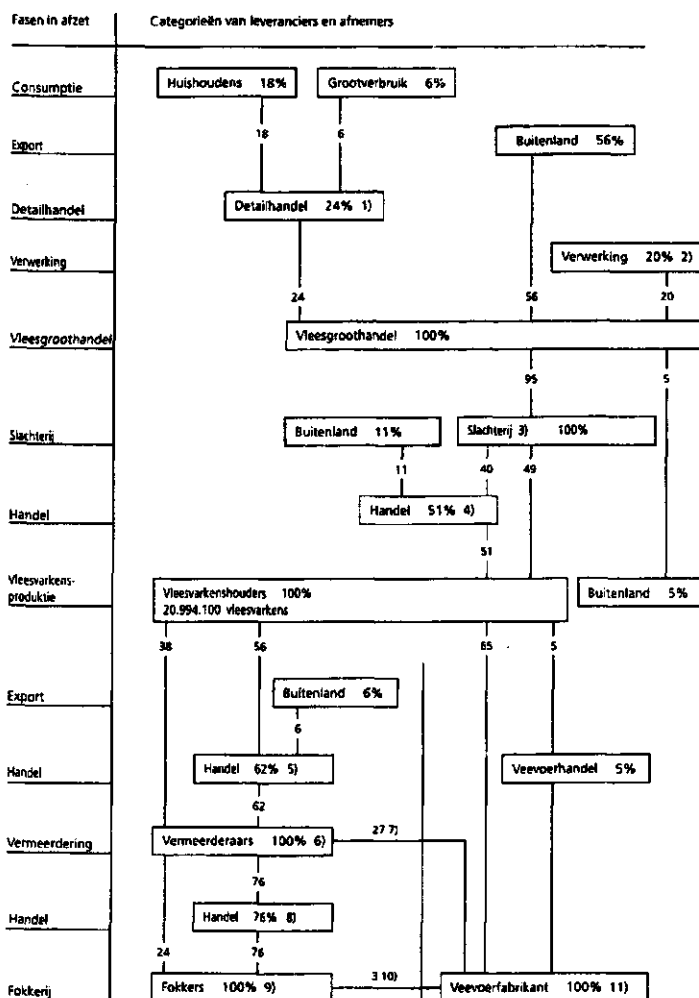
Van de totale verkoop van vleesvarkens ligt 18% op contract vast. Hierbij is 13% van de bedrijven betrokken. In 1986 werd 30% van de vleesvarkens op contract afgeleverd. De betekenis van de contractuele afzet van vleesvarkens is dus verminderd. Een van de redenen hiervoor is het nu niet vermelden van mondelinge overeenkomsten. Daarnaast zijn belangrijke redenen het verminderd aanbieden van contracten door kleine veevoerleveranciers en coöperaties en de verminderde behoefte aan contracten bij varkenshouders (zie ook 4.2.1).

Naast de veevoerleveranciers zijn het vooral de coöperatieve veeafzetorganisaties, de particuliere slachterijen en de andere afnemers die relatief veel vleesvarkens op contract kopen. In 1986 namen vooral de veevoerleveranciers en de coöperatieve veeafzetverenigingen veel vleesvarkens op contract af.

Opvallend is dat in regio Zuid relatief zeer weinig vleesvarkens op contract worden afgeleverd (9%). Dit hangt samen met de statutaire leveringsplicht die de leden van de coöperatieve veeafzetvereniging uit dat gebied hebben. Naarmate de bedrijven in nge gemeten groter worden neemt de betekenis van de contractuele afzet van vleesvarkens af.

4.2.5 Afzetpatroon door slachterijen en detailhandel

De slachterijen verkopen het varkensvlees voor 44% (zie figuur 4.5) in het binnenland (detailhandel 24% en verwerking 20%), de rest wordt geëxporteerd. In 1984 exporteerden de slachterijen maar 49% van het varkensvlees. Het vlees wordt door de slachterijen zelf of door speciale uitsnijderijen ten dele verwerkt tot delen. De betekenis van de delenproductie is sinds 1984 toegenomen.

Figuur 4.5 Het afzetpatroon van fokvarkens, mestbiggen, vleesvarkens, varkensvlees en varkensvoer in 1991 (in procenten van de productie)

1) Slagers 8%, grootwinkelbedrijven inclusief overige detaillisten 16%; 2) Vleeswaren 15%, vetmelterij 3%, snacks 1% en petfood 1%; 3) Aantal geslachte varkens 18.700.000 stuks; varkensvleesproductie 1.570.800 ton vlees met been (=100%); 4) Veehandel 46%, veevoerleveranciers 4% en overigen 1%; 5) Fokkerijgroeperingen 8%, veehandelaren 34%, integraties 8%, veeafzetcoöperaties 5%, voerleveranciers 4% en overigen 1%; 6) Productie 22.353.000 mestbiggen (=100%); 7) Waarvan 3% via veevoerhandelaren; 8) Veehandelaren 8%, stamboek 14%, fokkerijgroeperingen 37%, veevoerleveranciers 10%, integraties 4% en overigen 1%; 9) Productie 650.000 fokvarkens (=100%); 10) Waarvan 0,5% via veevoerhandelaren; 11) Productie 7,5 miljoen ton (=100%).

Een deel van het varkensvlees wordt gebruikt bij de produktie van vleeswaren, snacks en petfood. Ook in vetsmelterijen wordt een deel van het varkensvlees verwerkt. Voor de produktie van petfood worden uitsluitend overige eetbare slachtprodukten gebruikt; in vetsmelterijen spek, reuzel en vet. Uit gegevens over de aankopen door huishoudens blijkt, dat de vleeswarenaankopen en de aankopen van panklare produkten in betekenis toenemen.

De belangrijkste importlanden van Nederlands varkensvlees zijn Duitsland, Italië en het Verenigd Koninkrijk. Naar deze landen wordt nu respectievelijk 38%, 24% en 13% van het geëxporteerde varkensvlees verkocht en in 1984 39%, 25% en 10%. De export van vleeswaren naar Duitsland, Italië en het Verenigd Koninkrijk bedraagt nu respectievelijk 13%, 3% en 29% van de geëxporteerde vleeswaren en -conserven. In 1984 bedroegen deze percentages achtereenvolgens 9%, 5% en 30%. De verschillen in aandeel van de diverse landen tussen 1984 en 1991 zijn klein. Alleen de export van vers vlees naar het Verenigd Koninkrijk en van vleeswaren naar Duitsland zijn sterk gegroeid.

De binnenlandse afzet loopt via supermarkten en slaggers. Het belangrijkste aankoopkanaal voor de particuliere huishoudens zijn de supermarkten (64%). De slaggers hebben een marktaandeel van 30%. De grootverbruikers kopen vooral bij groothandelaren (70%) en slaggers (29%).

De niet-eetbare slachtafvalfen verkopen de slachterijen aan handelaren of ze zetten deze direct af aan destructiebedrijven en farmaceutische bedrijven.

4.3 Coördinatie

De wijze van coördinatie in de varkens-, varkensvlees- en vleeswarenssector loopt nogal uiteen. Hoewel een behoorlijk deel plaats heeft via de afgesloten contracten loopt de coördinerende partij nogal uiteen. Zo zijn er contracten waarbij de fokkerijgroepering, eventueel samen met een tot dezelfde onderneming behorende veevoerfabriek en/of slachterij de coördinatie verzorgt. Daarnaast zijn er contracten waarbij de coördinatie uitgaat van de voerleverancier. Ook in deze contracten omvat de coördinatie meestal zowel de fokkerij/vermeerdering als voerlevering en de afzet van slachtvarkens. Tenslotte zijn er door slachterijen afgesloten contracten. De coördinatie omvat dan meestal alleen de afzet van slachtvarkens.

Integratie van de agrarische produktiefasen in één bedrijf komt nogal eens voor, vooral bij fokkerij en vermeerdering, maar ook zijn er nogal wat "gesloten bedrijven" (20%), die vermeerderen en mesten. Integratie van agrarische produktie door veevoerleveranciers, handelaren en slachterijen komt weinig voor. Wel zijn bij de meeste fokkerijgroeperingen veevoerleveranciers of slachterijen betrokken. Daarnaast komt ook integratie van voerproduktie en slachterij in één onderneming voor.

Gegeven de betrekkelijk geringe omvang van de contractproductie en van verticale integratie is de prijs binnen de varkenssector nog een belangrijk coördinatiemiddel. Dit geldt niet alleen voor de sturing van de kwantiteit, maar ook voor de kwaliteit. De prijsstelling is namelijk sterk gedifferentieerd naar kwaliteitskenmerken (percentage mager vlees, gewicht).

4.4 Toekomst

De verwachting is dat het aantal varkens mede door het te voeren milieubeleid niet veel meer zal groeien. Doordat het aantal varkens per bedrijf ook in de toekomst verder zal toenemen, zal het aantal bedrijven versterkt afnemen. Het Produktschap voor Vee en Vlees verwacht dat rond de eeuwwisseling nog maar een derde van het huidige aantal bedrijven zal bestaan. Dit betekent dat er nog een sterke sanering van het aantal bedrijven zal plaatsvinden. Deze sanering zal met name ten koste gaan van de kleine(-re) bedrijven.

De milieubelasting van de varkenshouderij is een groot probleem. Men probeert dit op te lossen door de mest te verwerken, de voersamenstelling aan te passen en door eventueel bedrijven te verplaatsen. Wanneer deze maatregelen geen oplossingen bieden voor het milieuprobleem zal de varkensstapel hoogstwaarschijnlijk ingekrompen moeten worden.

Behalve door de milieuproblematiek wordt de concurrentiekracht van de Nederlandse varkenssector ook sterk beïnvloed door de ontwikkeling van de veevoerprijzen. De Nederlandse veevoerprijzen zijn tot nu toe voor een belangrijk deel bepaald door de import van goedkope grondstoffen via de Rotterdamse haven. Niet alleen door EG-maatregelen (Mac Sharry) maar ook door maatregelen op wereldniveau (GATT) zal dit kostenvoordeel in de toekomst verdwijnen.

Door de hoge zelfvoorzieningsgraad voor varkensvlees is Nederland sterk afhankelijk van de exportmogelijkheden. Deze worden bepaald door de Nederlandse concurrentiekracht. Het verdwijnen van het voerkostenvoordeel en de stijgende milieukosten zullen de concurrentiepositie van de Nederlandse varkenshouderij onder druk zetten. De Nederlandse positie zal met name overgenomen kunnen worden door Denemarken en Frankrijk die minder problemen hebben met het milieu en door Mac Sharry en GATT hun voerkosten niet of nauwelijks zien stijgen.

Export van slachtvarkens is in principe niet nodig, want Nederland heeft voldoende slachtcapaciteit. Door de geldende vraag-aanbod verhoudingen is het echter winstgevend de slachtvarkens ondanks de transportkosten, te slachten in Zuid-Italië en Spanje. Export van mestbiggen is wel noodzakelijk. De Nederlandse productie van mestbiggen is de laatste jaren sneller gestegen dan de mestcapaciteit waardoor er een permanent overschot is ontstaan. Tot voor kort kon dit overschot zonder problemen elders in Europa worden afgezet. Echter belangrijke bestemmingslanden

als Frankrijk en Spanje worden steeds meer zelfvoorzienend. Voor de export van levende dieren is niet alleen een actieve veehandelsschakel noodzakelijk maar ook een gezonde dierziektesituatie. Deze dierziektesituatie mag niet negatief beïnvloed worden door de export. Dit betekent dat de veehandelssector er op toe moet zien dat er via het transport door heel Europa geen insleep van dierziektes kan plaatsvinden. Hygiëne en ontsmetting van de veewagens zijn hierbij voor de hand liggende maatregelen. Bovendien zal indien in Nederland onverhoopt een besmettelijke varkensziekte gevonden wordt, de schade groot zijn, omdat de biggen dan tegen lage prijzen op de binnenlandse markt moeten worden afgezet.

Verwacht wordt dat het aantal veehandelaren in het jaar 2000 met 40% zal zijn afgenomen ten opzichte van 1989. In 1986 bedroeg het aantal veehandelaren ruim 3.300 waarvan ongeveer een derde deel in varkens handelde.

In de toekomst zal niet zozeer de opbouw van de varkensketen veranderen maar wel de relaties tussen de verschillende schakels onderling. De verschillende schakels in de varkensketen (varkenshouders, handel, slachterij/verwerking en toelevering) zullen samen een goed produkt moeten afleveren. Wanneer een van de schakels het niet goed doet, wordt het imago van de hele keten geschaad.

De varkenshouders staan aan het begin van de produktieketen en moeten garant staan voor een goede basiskwaliteit en het vermijden van negatieve kwaliteitsaspecten. Het reeds geïntroduceerde IKB-systeem is hiervoor een goed uitgangspunt. Om het IKB systeem nog meer inhoud te geven en het transport van dieren te verminderen, zal in de toekomst het aantal gesloten bedrijven verder moeten toenemen. De IKB-kwaliteit van het varkensvlees is verder een uitgangspunt voor het ontwikkelen van merkvlees.

De handel zal de dieren op een uit het oogpunt van dierenwelzijn verantwoorde manier moeten vervoeren en daarbij het besmettingsgevaar tot een minimum beperken. Daartoe zal ook gewerkt worden met een IKB- of IKZ-systeem. Door een goede samenwerking met de varkenshouders is de produktkwaliteit gewaarborgd en hoeven er geen negatieve kwaliteitsaspecten voor de sector te ontstaan.

De slachterij- en verwerkingschakels staan het dichtst bij de markt en worden geconfronteerd met de toenemende inkoopmacht van de detailhandel. De slachterijen hebben de taak de behoeften en wensen van de afnemers door te vertalen naar de voorliggende schakels, zodat een optimale verwaarding van het varken wordt gerealiseerd. Dit vraagt een meer coördinerend optreden dan nu het geval is. Belangrijk daarbij is, dat de bestaande overcapaciteit aan slachthaken wordt afgebouwd.